

יד
מהרי"ץ

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
שלח לך
סיון ה'תשע"ז ב'שכ"ז
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

תשובה בכת"י ממרן שליט"א בעניין השרטוט, שיצ"ל בימים האחרונים.
המשך בעניין איסור הגבהת הקול בעניית אמן יותר מן המברך, והלימוד מן הפסוק גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו.
האם איסור זה הוא גם לגבי עניית אמן יהא שמיא רבא, וכן ברכו, וכדומה.
האם זהו איסור ממש, או רק עצה משום דרך ארץ.
כאשר המברך מנמיך את קולו, האם מותר להגביה את הקול בעניית אמן?
האם האיסור הוא רק להגביה, או גם להנמיך קולו יותר מן המברך.
האם מותר להגביה את הקול בעניית אמן אחר ברכת עצמו.
מה הדין כאשר חלק מהברכה נאמרה בקול גבוה, וחלקה בקול נמוך.
מה הדין כאשר הש"צ מתפלל בניגון שאינו נכון, האם צריך לענות בניגון המוטעה שלו, או שצריך לענות בניגון הנכון.
בעניין מבטא הניקוד קמץ, ודחיית הראיות המובאות בספר עין יצחק כי כביכול הקמץ דומה לפתח.

כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741
דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642
שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור במערכת קול הלשון – 481

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 357

השיעור מוקדש

לרפואת שמשון בן טובה ה' ישמרהו ויחייהו,
וישלח לו רפואה שלימה בתוך שאר כל חולי
עמו ישראל, אבי"ר.

הציבור מתבקש לענות אמן בכוונה, עבור החולה אשר תכף נזכיר את שמו. הוא עובר ניתוח השבוע. השיעור מוקדש לרפואת שמשון בן טובה ה' ישמרהו ויחייהו, וישלח לו רפואה שלימה בתוך שאר כל חולי עמו ישראל. המקום ברוך הוא יחזקהו ויאמצהו בקו הבריאות, ויקיים עליו מקרא שכתוב 'כי אני יי' רופאך', אכ"ר.

מי שתרגם זאת עבורו, אמר את שם אמו, כיון שכך מנהג הספרדים. וגם האשכנזים. אבל אנחנו תמיד מעדיפים, שיאמר את שמו ואת שם אביו. אני אומר זאת, בכדי שלא יהיו טעויות ושאלות.

תשובה בכת"י ממרן שליט"א בעניין השרטוט, שיצ"ל בימים האחרונים.

בעזרה"ת יש לנו בשורה טובה, בקשר לעניין השרטוט, אשר דיברנו עליו בשיעורים האחרונים. ברוך ה', זכיתי לסיים את כתיבת התשובה בעניין זה, יצא סה"כ 26 עמודים, ועדיין זה לא נגמר, ישנם עוד כמה דברים להוסיף, כי עדיין יש שקלא וטריא, כמה חידושים שהתחדשו לי עוד השבת.

אבל כיון שהדברים העיקריים כבר נכתבו, מי שירצה לקבל זאת מודפס, יוכל לפנות לרב שילה הי"ו. ומי שיש לו הערות, נשמח לקבלם, אבל בזריזות, כל זמן שאני עדיין מונח בעניין, כל זמן שהברזל חם, אפשר עדיין להכות עליו, כדי ליישר אותו. אפשר עוד לחדש ולהוסיף ולברר דברים. אבל אם יעבור זמן, כבר יהיה קשה למיגמר בעתיקא'.

המשך בעניין איסור הגבהת הקול בעניית אמן יותר מן המברך, והלימוד מן הפסוק גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו.

התחלנו לדבר בשיעור הקודם לגבי הלכה, אשר לפי מיטב ידיעתי, משוסדמה לא כל"כך נזהרים בה. אולי קצת ניתן ללמד עליהם זכות, כפי שיבואר בהמשך, אבל למעשה צריך להקפיד על כך. המדובר לגבי הדין, שאין לאדם להגביה את קולו בעניית אמן, יותר מן המברך. זאת גמרא מפורשת במסכת ברכות, והדבר מובא להלכה בכל הפוסקים.

המשנה בהתחלת פרק שביעי דברכות אומרת כך, שלשה שאכלו כאחת, חייבים לזמן. במשנה שם מדובר, לגבי זימון בשלשה, 'נברך שאכלנו משלו'. אכ"כ מדובר, על זימון בעשרה או יותר. אבל כעת, בפעם הראשונה, מדובר על זימון בשלשה.

אומרת על כך הגמרא, מנא הני מילי?

אמר רב אסי, דאמר קרא [תהלים ל"ד, ד'] גִּדְלוּ לִי יְיָ אֱתִי, וְנִרְוַמָּה שְׁמוֹ יַחְדָּו. לכאורה, הפסוק לא מדבר בעניין הזימון. א"כ, מה הקשר? דוד המלך ע"ה, כתב זאת בספר תהלים, במזמור 'לדוד בשנותו את טעמו וגו'.

לאחר מכן, הגמרא מביאה פסוק נוסף, שאמר משה רבינו ע"ה. רבי אבהו אמר מהכא [דברים ל"ב, ג'] פִּי שֵׁם יְיָ אֶקְרָא, הָבוּ גִּדְל לַאלֹהֵינוּ. גם משה רבינו, לא דיבר בעניין הזימון. לכן מפרש רש"י, מנה"מ, דשלשה ראויים לברכת צידוף. דהיינו, יש כאן את היסוד, לעניין שלשה. לא לגבי עניין הזימון על האוכל, לא זהו הנושא, לכאורה. אלא, שאני ועוד שנים אשר מצטרפים אתי, יש לכך חשיבות. ישנו כאן מקור, ששלשה מצטרפים לברכה. אבל זה אינו המקור, לגבי עצם עניין הזימון.

הפסוק שאמר דוד המלך, 'גדלו לי"י בלשון רבים, ומיעוט רבים שנים, 'אתי'. ביחד, זה שלשה. 'ונרוממה שמו יחדיו'. ורבי אבהו הביא פסוק ממש רבינו, 'כי שם יי' אקרא', אתם 'הבו גודל לאלהינו'. דהיינו, היחיד מדבר לשנים.

ממשיכה הגמרא ואומרת כך, אמר רב חנן בר אבא, מניין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך? שנאמר, גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו. דהיינו, מן הפסוק הזה שהזכרנו מקודם, הוא לומד עניין אחר. לפני כן, הגמרא דיברה בעניין הזימון. אבל כיון שהבאנו את הפסוק 'גדלו לי"י אתי', הוסיפה הגמרא את דברי רב

אבל הנקודה העיקרית שברצוני לדבר עליה, היא הדבר הראשון המובא בגמרא, בעניין העונה אמן, שלא יגביה קולו יותר מן המברך. בהתחלה, נדייק בדברי הגמרא, 'מנא הני מילי'. ראיתי ששואלים, מה הפירוש 'מנא הני מילי'? הרי ישנו כלל, מובא בשיטה מקובצת במסכת כתובות ודף נ"ד ע"ב ודף נ"ח ע"ב, כי את השאלה 'מנא הני מילי' שואלים על שני דברים לפחות. כי 'מילי' לשון רבים. אבל בנ"ד, לכאורה הרי מדברים על דבר אחד. בכל אופן, ענינו רק על דבר אחד. א"כ הדבר מראה, כי השאלה היתה על דבר אחד. למה אתה אומר, 'מנא הני מילי'?

כפי שהבאנו מקודם, רש"י שם מפרש כך, מנא הני מילי, דשלשה ראויים לברכת צירוף. כבר מדברי רש"י יוצא, כי השאלה היא רק על דבר אחד. א"כ מובן, כי השאלה היא רק על כך, ולא על דבר נוסף.

הפני יהושע שם כבר עומד על דברי רש"י, שאין מכאן ראיה לעניין הזימון, אלא ישנה רק ראיה, ששלשה אנשים מצטרפים לברכה.

שאלה נוספת, מדוע הקדימו את הפסוק מספר תהלים, שכתב דוד המלך, לפני הפסוק הכתוב בתורה, שכתב משה רבינו?

לא ניכנס לפלפולים, בנושא הזה. ישנם כאלה אשר לכן רצו לומר, כי השאלה 'מנא הני מילי', קאי בעצם גם בכדי ללמוד את הדין הבא, לגבי העונה אמן, שלא יגביה קולו יותר מן המברך. וממילא מובן, מדוע הקדימו את הפסוק שבספר תהלים, לפסוק שכתוב בתורה. כיון שמהפסוק שבספר תהלים, אפשר ללמוד את הדין הבא. אבל מן הפסוק שאמר משה רבינו, אי אפשר ללמוד את הדין הבא.

הדבר לא מתקבל על הדעת, כיון שכאשר שואלים 'מנא הני מילי' על דברי המשנה, ולאחר כמה שורות מביאים את הדין הזה, אי

חנן, אשר למד מכך עניין אחר, שהעונה אמן לא יגביה את קולו יותר מן המברך. הדבר אינו קשור בדוקא לברכת המזון, אלא המדובר לגבי כל הברכות, כגון ברכות השחר, וברכות הנהנין, וחזרת הש"צ וכו'. ותכף נראה, כי הרבה פוסקים אומרים, שזה לאו דוקא לגבי ברכות, אלא ה"ה לגבי כל העניות, אפילו קדושה. צריך שהעונה לא יגביה את קולו, יותר ממי שאומר. אבל מה שכתוב במפורש בגמרא, הוא לגבי העונה אמן, שלא יגביה קולו יותר מן המברך. ולומדים זאת מן הפסוק 'גדלו לי"י, אתי'. דהיינו, בקול שלי, ולא יותר ממני. ונרוממה שמו יחדיו.

בהמשך אומרת הגמרא כך, אמר ר' שמעון בן פזי, מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא? שנאמר [שמות י"ט, י"ט] מִשָּׁה יִדְבֹר, וְהָאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל. שאין תלמוד לומר 'בְּקוֹל'. ומה תלמוד לומר 'בְּקוֹל'? בקולו של משה. תניא נמי הכי, אין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא. ואם אי אפשר למתרגם להגביה קולו כנגד הקורא, ימעך הקורא קולו ויקרא.

יוצא מדברי הגמרא, שהמתרגם והקורא צריכים לקרוא בהשוואת הקולות. לא הקורא יותר מן המתרגם, ולא המתרגם יותר מן הקורא. גם לגבי ההלכה הזאת, לא מקפידים עליה. וכפי שביארנו בס"ד הטעם לכך בשיעור הקודם, כי כנראה כיון שכבר קבעו בקהילותינו שהילדים מתרגמים, וקשה להם להיות באותו הקול של הקורא, אולי על כך אין קפידא. כפי שהבאנו בשם הלבוש, כי הטעם לכך הוא מפני שכאשר קוראים בשני קולות, הדבר נראה כמו לעג וקלס. אבל אם הילדים מתרגמים, הדבר מובן כי אי אפשר שישתוו הקולות, של אדם גדול וחזק ושל ילד קטן וחלש. לכן, כיון שאי אפשר להשוות הקולות ביניהם, ממילא נראה כי הדין הזה כבר לא יתקיים בדר"כ להלכה ולמעשה.

אפשר להגיד שהקושיא בהתחלה מכוונת על מה שמוזכר רק בהמשך.

לגבי עצם הדיוק, מן המלים 'מנא הני מילי', אינני יודע אם זהו דיוק, כי מי אמר שראשי התיבות מנה"מ, פירושם 'מנא הני מילי'. אבל יכול להיות, שזה 'מנא הא מילתא', או 'מנא הך מילתא'. לא חייב להיות, שזה 'מנא הני מילי'. וממילא, אולי באמת השאלה היא רק על דבר אחד.

אבל חושבני, כי הפשט לא יופשט. דהיינו, אכן השאלה היא על שני הדברים. אמנם הדבר אינו לפי דעת רש"י. כי רש"י מסביר, שהשאלה היא על ברכת צירוף. אבל ראיתי במדרש הגדול [פרשת האזינו], שהוא אומר חידוש, כי מן הפסוק הזה, לומדים גם על ברכת הזימון.

בעל מדרש הגדול כותב, על הפסוק 'כי שם י"י אקרא' בזה"ל, מנין אתה אומר, שאין מזמנין על המזון בשם פחות מעשרה? לכך נאמר, כי שם י"י אקרא. רבי אסי אמר מהכא, גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדו. כתוב כאן במדרש הגדול, דבר שאינו כתוב בשום מקום. כתוב היה לפניו כך באחד מספרי חז"ל, שאינם בידינו. הדבר ממש משלים, את הגמרא שלנו. רב אסי הכתוב בגמרא, זהו רבי אסי המובא במדרה"ג. אבל במדרה"ג, מדובר על זימון. ובגמרא שלנו, מדובר על ברכת צירוף. אבל אם נקשר את שני הדברים ביחד, יוצא שבעצם לפי רבי אסי, אכן לומדים מן הפסוק הזה, גם לגבי הזימון. אמנם הדבר לא כתוב במפורש, אבל יש כאן כעין אסמכתא. ברור שהדברים אינם כתובים בצורה מפורשת. אולם עכ"פ כתוב, כי מכאן לומדים על עניין הזימון בעשרה, לפי רבי אסי.

א"כ, כאשר הגמרא שואלת 'מנא הני מילי', אכן השאלה היא על שני הדברים. גם על מספר האנשים, וגם על עצם עניין הזימון.

והאמת היא, כי גם בלא"ה מי שיעיין בגמרא אח"כ [בדף מ"ח ע"ב], יראה כי יש מקור לכך שלומדים זאת מן הפסוק הזה. הגמרא שם אומרת כך, אבל ברכת הזימון, מגדלו לי"י אתי נפקא. אבל הפני יהושע עושה חשבון, כי הדבר תלוי במחלוקת, בין רבי לרבנן. בכל אופן, לפי מה שאמרנו, רבי אסי בעצמו אמר זאת. ממילא, בודאי שהדברים מחוברים, והולכים ביחד.

לפני שנתחיל לדבר בכלליות הנושא הזה, שהעונה אמן לא יגביה קולו יותר מן המברך, אנו צריכים להבין, מה פירוש הדבר? האם הכוונה, שהדבר אסור? אם ישנו אדם המברך ברכה, אסור לך להגביה את קולך בעניית אמן יותר ממנו.

כפי שאמרתי לכם, לפי המציאות, שמת לי לב כי יש אנשים העונים אמן, ומגביהים את קולם יותר מן המברך. אמנם אם הגבהת הקול, היא בכדי לעורר את הציבור, כגון אם המניין מצומצם, והוא רואה שהאנשים לא כ"כ מקשיבים לברכות, חלקם רדומים או שאינם עונים, וישנו חשש כי ח"ו יהיו ברכות הש"צ לבטלה, קרוב להיות ברכותיו לבטלה, אם אין תשעה העונים לברכותיו, כמובא בשלחן ערוך בשם הרא"ש, ולכן הוא מזרז אותם שיכוונו ויענו אמן, אזי ברור שהדבר מותר. המשנה ברורה [בסימן קכ"ד] כבר כותב זאת במפורש, שבאופן הזה אין איסור. ההלכה הזאת, מובאת בשלחן ערוך, לגבי חזרת הש"צ. הש"ע מביא שם [בסעיף ד'] גם את ההלכה הזאת, שאם אין תשעה העונים לברכותיו, קרוב להיות ברכותיו לבטלה. וכן את ההלכה [סעיף ז'], לא ישיח שיחת חולין בשעה ששליח ציבור חוזר התפלה וכו'. עניינים רבים, הנוגעים לחזרת הש"צ.

ובסעיף י"ב הוא כותב כך, העונה אמן, לא יגביה קולו יותר מהמברך. כותב המשנ"ב [בס"ק מ"ז] כך, משום דכתיב, גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו. ונראה דה"ה לעניין ברכו, או ברכת

תשובת מרן שליט"א: בגמרא לא כתוב שום טעם לכך. מובאת רק האסמכתא מן הפסוק. אבל במפרשים, ישנם טעמים רבים לעניין זה. ישנם האומרים, כי הדבר תלוי, בחשיבות שבין הברכה לבין עניית האמן. מצד אחד כתוב, גדול העונה אמן, יותר מן המברך. ומאידך כתוב, גדול המברך, יותר מן העונה אמן. ישנה מחלוקת בזה בגמ', בסוף מסכת נזיר, מי יותר חשוב? האם המברך, או העונה אמן? אם אנחנו נפסוק, שהמברך יותר גדול מן העונה אמן, א"כ בודאי שיהיה אסור לך לעלות עליו בקולך. ואם נאמר ההיפך, אזי הדבר יהיה מותר לכאורה. אבל אולי, בגלל שישנן חילוקי דעות, לכן תשווה אותם. זהו לכאורה הטעם השטחי. אבל מי שיעיין במפרשים, יראה עוד הרבה טעמים לעניין זה. גם ע"ד הפשט, וגם ע"ד הדרש, וגם ע"ד הרמזים. ישנם כמה וכמה טעמים.

אם הדבר רק מצד גדול העונה אמן יותר מן המברך, אזי לכאורה הדבר אינו מתאים לדברי המשנ"ב והכה"ח, כיון שזהו רק דין לגבי עניית אמן, כיון שישנה שאלה מי יותר גדול, המברך או העונה, אבל לא לגבי הדברים האחרים.

ישנם כאלה האומרים, כי כאשר מישוהו מברך, ואתה עונה אמן בקול יותר גבוה ממנו, אתה כביכול מתגאה ומתנשא עליו, שאתה יותר חשוב ממנו.

בגמרא מסכת נזיר [דף ס"ו ע"א] מובא כך, א"ל רב לחייא בריה, חטוף ובריך. וכן א"ל רב הונא לרבה בריה, חטוף ובריך. ושואלת הגמ', למימרא דמברך עדיף? הרי לפי זה יוצא, אם הם שידלו את בניהם, שאם יציעו להם לברך ברכת המזון, שיזדרזו ושלא יסרבו, משמע מכך שהמברך עדיף יותר מאשר השומעים.

והתניא רבי יוסי אומר, גדול העונה אמן, יותר מן המברך. א"כ אדרבה, השומעים עדיפים. א"כ, היה עדיף שישמעו. ואמר ליה רבי

הזימון, ג"כ לא יגביה העונה יותר מהמברך. המשנ"ב אומר זאת, מסברא דנפשיה. כך הדבר נראה. הוא מציין [בשער הציון], כי המקור שלו לכך הוא מדברי הגמרא. דהיינו, מכך שהגמ' הביאה זאת לגבי עניין הזימון, ומאותו הפסוק לומדים גם את עניין איסור הגבהת הקול בעניית אמן, מדייק מכך המשנ"ב, מוציא מכך דין, שזה לאו דוקא לגבי עניית אמן, אלא גם על ברכת הזימון. מי שאומר 'ברכו וכו', העונה לא יענה ברוך וכו' בקול יותר גבוה ממנו. וכשהוא אומר 'נברך שאכלנו משלו', אל תענה 'ברוך שאכלנו משלו וכו' בקול יותר גבוה ממנו. ישנם אנשים, ומצוי הדבר בפרט בשמחות, שהם מנגנים זאת. אבל אם כן צריך לשים לב, שאסור להגביה את הקול יותר ממנו. הדבר ברור, שכאשר ישנם כמה אנשים העונים, הדבר יישמע יותר חזק ממנו. אבל כל אחד, צריך לענות, לא יותר גבוה מהקול שלו. כך מדייק המשנה ברורה. לא ראיתי מי שחולק על כך במפורש. [אבל נלע"ד שהדבר אינו מוסכם, כמו שאפשר ללמוד מתוך דברי כמה מפרשים, כגון הגרי"ח בבן יהודע, שהטעם שנתנו לא שייך באופן הזה, והרחבתי בס"ד בתשובותי כת"י].

שאלה מהקהל: ה"ה לגבי 'ברכו'?

תשובת מרן שליט"א: כן. המשנ"ב אומר זאת, גם לגבי 'ברכו'.

בעל כף החיים, מוסיף עוד דברים. הוא כותב [בס"ק ס"ב] כך, משמע מזה, דבכל דבר שעונה על אמירת אחרים, כגון קדיש וקדושה וברכו וכיוצא, דלא יגביה קולו יותר מהם. הוא מוסיף גם את קדושה, וכן ברכו, וכן את הקדיש.

לכאורה, אפשר להבין בכך, כי ה"ה לגבי עניית אמן יהא שמיה רבא וכו'. אבל, הדבר אינו כ"כ פשוט. ישנם חילוקי דעות בין האחרונים, בעניין זה.

שאלה מהקהל: מה החסרון בכך, שהוא עונה אמן, בקול יותר גבוה מן המברך?

נהוראי, השמים, כך הוא. תדע, שהרי גוללירם מתגרין במלחמה, וגיבורים נוצחין. תנאי היא. יש בכך מחלוקת תנאים. כיצד עלינו לפסוק? גם בכך, נחלקו הפוסקים. והכסף משנה אומר בדעת הרמב"ם, הוא מפרש כך לפי דברי הרמב"ם [בפרק א' מברכות הלכה י"א], שהוא סובר שהמברך יותר מן העונה אמן. וראיתי באחרונים כאלה האומרים, כי להלכה הדבר הפוך. נמצא כי בכל אופן, יש בכך ספק.

ממשיך המשנ"ב וכותב, עוד נראה, דאם כוונתו בהרימו קולו, כדי לזרז להעם שיענו גם הם, מותר. דהיינו, אם אתה מרים את קולך, בכדי לזרז את הציבור, הדבר מותר. בנ"ד אין את העניין הזה, להיחשב יותר מן המברך, כי ברור שהמטרה שלך היא רק בכדי לעורר את הציבור.

שאלה מהקהל: ישנם שלוחי ציבור, האומרים את הקדיש בקול ממש נמוך.

תשובת מרן שליט"א: זאת שאלה נוספת. תכף נעמוד על כך בעז"ה. ישנם אנשים, האומרים או מברכים בקול נמוך, או בגלל שקולם נמוך, או בגלל אימתא דציבורא, או שהמדובר בבחור צעיר. גם עניין זה, נדון בפוסקים. בעזרתו יתברך, עוד מעט נדבר על כך.

האם זהו איסור ממש או רק עצה משום דרך ארץ.

לפני כן, ברצוני לסיים את מה שהתחלתי.

הגר"ח פאלאגי בשו"ת לב חיים [חלק שלישי סימן ב'] מביא תשובה, והוא כותב כי הדבר אינו איסור, אלא רק עניין של עצה טובה, מצד דרך ארץ, שלא להגביה את הקול יותר מן המברך. כך הוא אומר. ולפי מיטב ידיעתי, הוא היחידי האומר כך. ואינני חושב, שאפשר לסמוך על כך. ראשית, מצד הראיות. דבר שני, הגר"ח פאלאגי, גדול כבודו בעולם, אחד מגדולי ישראל. אבל התשובה הזאת אינה שלו, אלא

של בנו. את הספר הזה, הדפיס הגר"ח בזקנותו. אינני יודע, האם הוא הסכים לכך, או שלא. הוא לא כתב זאת. ולגבי בנו, אינני יודע את כבודו ואת גדלו. הוא אינו מפורסם. שמו הר"ר יוסף פאלאגי. אם אלו היו דברי הגר"ח פאלאגי, נו, לכל הפחות הייתי אומר, כי יש על מה להישען. אבל עוד מעט נראה, כי זה ממש דעת יחיד. וגם הראיות שהוא אומר, נראה לי כי הן חלושות מאוד. קשה מאד לקבל את ההוכחות שלו.

בהתחלה הוא מביא את דברי הגמרא בברכות, אמר רב חנן בר אבא, מניין לעונה אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך? שנאמר, גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדו. ומרן הבית יוסף ז"ל בסוף סימן קכ"ד פסקו וכו', וכן כתב הרא"ש ז"ל וכו'. ובסוף הוא אומר כך, ודבריהם של פוסקים הנזכרים לעיל ברורים, שלא נקטו בלשון אסור להעונה אמן להגביה קולו וכו', כי אם בדרך עצה נכונה ודרך ארץ, שהעונה אמן לא יגביה קולו יותר מן המברך. ראשית, הוא מדייק מכך, שלא כתוב בלשון אסור.

ברם, זאת אינה ראיה. כיון שפעמים רבות, כתוב בלשון 'לא', או 'אין', והכוונה היא שהדבר אסור. נכון שלפעמים הדבר אינו מחייב, אבל אין הוכחה מכך שלא כתוב בלשון איסור.

וכבר דייקנו מדברי הרמב"ם, שכתב את הדין הזה ביחד עם הדין של אמן קטופה ואמן חטופה, ואמן יתומה. הרמב"ם מבליע את הדין הזה באמצע. ולגבי הדברים הללו, בודאי שזהו איסור. הרי כתוב על כך דברים חמורים. כל העונה אמן יתומה, יהיו בניו יתומים. חטופה, יתחטפו ימיו. קטופה, יתקטפו ימיו [ברכות דף מ"ז ע"א]. בודאי שהדבר אסור.

גם מלשון המשנה ברורה רואים, שהיה פשוט לו שהדבר אסור. נדייק את לשונו, אם כוונתו בהרימו קולו כדי לזרז להעם שיענו גם הם, "מותר". משמע כי בלי זה, הדבר אסור. דהיינו, באופן הזה, הדבר מותר. אבל אם לא, אזי זה

לפי דבריו, אין זו אלא 'עצה נכונה משום דרך ארץ', מפני שע"כ אתה גורם לש"צ לטרות, והדבר מכביד ומקשה עליו ומצער אותו.

והוא ממשיך וכותב, ואינו דומה להעונה, שהוא מרים למלתא זוטרת, 'ברוך הוא וברוך שמו, ו'אמן'. בסך הכל הציבור הרים את הקול בכמה מלים, 'ברוך הוא וברוך שמו, ו'אמן'. וכעת אתם רוצים, שהש"צ יאמר את כל התפילה בקול רם? הדבר קשה.

לפי הצד שלו, אם אכן זהו הנימוק, הרי שהדבר מובן, כי זהו רק מצד דרך ארץ.

הערה מהקהל: ומה לגבי איסור הגבהת הקול ע"י המתרגם יותר מן המברך?
תשובת מרן שליט"א: לפי דבריו, זה יהיה בסדר, כי דבר זה נלמד מהפסוק שבתורה, 'משה ידבר והאלהים יענו בקול'. לגבי עניין זה, הוא יסכים שזהו איסור. והאמת היא, כי לגבי עניין זה, כתוב בגמרא בלשון 'אינו רשאי'.

שאלה מהקהל: מה קורה כאשר העולה קורא בספר תורה, והמתרגם שהוא ילד, העירו לו שיתרגם יותר בקול, ואז הוא הגביה את קולו יותר מן הקורא?

תשובת מרן שליט"א: לא יגביה את קולו יותר מן הקורא, אלא עליו להשתוות עם הקורא.

קל וחומר, לגבי ברכת כהנים. גם לכך, צריך לשים לב. לצערינו, ישנם הרבה שלוחי ציבור, המנמיכים את קולם בברכת כהנים. אבל צריך להיות, 'אמור להם', בקול. גם המקרא, וגם העונה. אבל, עליהם להשתוות, ולא קולו של זה יותר מקולו של זה.

הערה מהקהל: אצל האשכנזים, אומרים זאת בלחש.

תשובת מרן שליט"א: נכון, וכבר העירו על כך אצלם גדולי תורה, בדור האחרון. כגון, שו"ת

אסור. היה פשוט לו, שזה לא מצד דרך ארץ, בתורת עצה נכונה, אלא שהדבר אסור ממש.

הוכחה נוספת המובאת שם בשו"ת לב חיים, והראיה שמביא לדרשה זאת, קרא מהכתובים, דגדלו ליי אתי וכו', ואינו מביא קרא מדאורייתא, דהוא דרך דרש ואסמכתא בעלמא, ולא כיוונו בדין זה לאיסורא, לאסור אסר שלא להרים העונה אמן יותר מן המברך, אלא שלא טוב עושה העונה להרים קולו יותר מן המברך.

גם את זאת, אינני מבין. הוא אומר, כיון שהביאו פסוק מספר תהלים, ולא מן התורה. הרי גם אם היו מביאים פסוק מן התורה, בכל מקרה זה יהיה אסמכתא. ואפילו אם לא היו מביאים פסוק בכלל, אם חז"ל אומרים איזו הלכה, וכי בגלל זה הדבר אינו איסור, אלא רק מצד דרך ארץ? הדבר תמוה בעיני.

ישנם דברים רבים, הכתובים בנביאים, כגון כבוד שבת ועונג שבת, הנלמדים מהפסוקים בספר ישעיה, ואלו דברים אשר הם ממש גופי תורה, וישנם אפילו כאלה האומרים שזה מדאורייתא. זה שהפסוק אינו מן התורה, הדבר לא מעלה ולא מוריד.

אבל מה שכן, הוא אומר לשיטתו טעם מעניין וחשוב. וז"ל, ולענ"ד נראה, דמסתבר דטעמייהו דרבנן ע"ה, שהוא משום שלא להטריחו לשליח ציבור. דכיון שהעונה יגביה קולו יותר מן המברך, אזי מוכרח הש"צ להרים קולו יותר ויותר, והיא טריחא מילתא להש"צ בכל התפילה להרים קולו כמו העונה, להיות שנים יחד. הוא טוען, שכאשר הש"צ חוזר על התפילה, ואומר 'ברוך אתה יי מגן אברהם' בקול מסוים, וכאשר הוא שומע שהציבור מגביהים את קולם ועונים אמן, הדבר מחייב גם אותו להגביה את קולו. הציבור בסה"כ ענה אמן, אולם כעת הש"צ צריך להגביה את קולו בכל התפילה, והדבר טריחא בשבילו. הלכך

שבט הלוי, והגרי"ש אלישיב, והגרש"ז אורבך. הם אומרים, שזאת טעות, ושהדבר אינו נכון.

שאלה מהקהל: אם קולם צריך להשתוות ממש, הדבר קשה מאד.

תשובת מרן שליט"א: פחות או יותר, אותו הדבר. אכן קשה לדייק ממש לגמרי.

שאלה מהקהל: כוונתי לשאול, האם רק 'לא יגביה', או גם 'לא ינמיך'.

תשובת מרן שליט"א: זאת שאלה נוספת. בהמשך נדבר על כך בס"ד.

ברצוני להביא ראיה נוספת, שהדבר אסור, אלא רק עצה טובה, מהספר כף החיים ושם, המביא בשם ספר חסד לאלפים, זהו בעל פלא יועץ, שכתב כך, צריך להתבונן בקולו של מברך, ולענות מדה כנגד מדה, ולא יוסיף הגבה למעלה, כי איסורא עביד. רואים מכך, כי גם לכה"ח הדבר פשוט, שהמדובר על איסור, ולא על דרך ארץ.

לפי לשונו, 'לענות מדה כנגד מדה, ולא יוסיף הגבה למעלה', חשבתי בהתחלה, כי לכאורה משמע מדבריו, כי ברצונו לומר 'מדה כנגד מדה', דהיינו לא לעלות ולא לרדת. וכן, 'ולא יוסיף וכו'. אבל הסתכלתי בגוף הספר חסד לאלפים, וראיתי כי האות וא"ו שבמלה 'ולא יוסיף' בכה"ח היא מיותרת. דהיינו, זהו ההסבר למלים 'מדה כנגד מדה', 'לא יוסיף'. תכף נראה זאת בעז"ה.

כאשר המברך מנמיך את קולו, האם מותר להגביה את הקול בעניית אמן?

בקשר לשאלה, מה קורה כאשר המברך מנמיך את קולו? ולא משנה, מה היא הסיבה לכך. או בגלל שאינו מסוגל, או שהוא מתעצל, או שהוא זקן וחלש, או שהוא בחור צעיר וכדומה שעדיין מתבניין. האמת היא, כי לכתחילה צריך להעיר להם, שיגביהו אם קולם, אם הדבר

אפשרי. אבל לאחר מעשה, אם בפועל הוא אמר זאת בקול נמוך, אינו מסוגל להגביה את קולו, האם אפשר לענות אמן בקול רם, או שלא?

לגבי השאלה הזאת, נראה שאפשר באופנים הללו להגביה את הקול. דהיינו, אם הם אומרים נמוך מן הרגיל, מותר לענות בקול. הרי לאנשים, ישנם גבהי קולות שונים. לכן, אם הוא אומר בקול שהוא בסדר, אמנם זה היה יכול להיות בקול יותר גבוה, על זה נאמרה ההלכה בגמ' ובפוסקים, שאין להגביה את קולו בעניית אמן, מה שדיברנו עד עכשיו. אבל אם הוא אומר בקול נמוך, פחות ממה שצריך להיות בדרך כלל, על כך דנו בספרי חכמי זמנינו, והם אומרים שאפשר אז להגביה את הקול, ואפילו רצוי להגביה את הקול.

בשו"ת שבט הקהתי [חלק ו' סימן צ"ג] מובא כך, שאלה, לפעמים הש"צ אין לו קול חזק, ובכהא"י גוונא ודאי הקהל צריכים לענות אמן בקול יותר מהמברך, האם רשאים לעשות כן? תשובה. נראה דרך אם הש"צ אומר הברכות בקול רם, דאז גם הציבור יכולים לענות האמן בקול, דכך ראוי לענות אמן בקול, לעורר הכוונה.

הרי ישנו עניין, לענות אמן בקול רם. הלא כתוב [שבת דף קי"ט ע"ב], כל העונה אמן בכל כחו, פותחין לו שערי גן עדן. שנאמר [ישעיהו כ"ו, ב'] פתחו שְׁעָרִים וַיָּבֹא גוֹי צָדִיק שֹׁמֵר אֱמָנִים. אל תיקרי שומר אמונים, אלא שאומרים אמן. רש"י מפרש, כי 'בכל כוחו' היינו, בכל כוונתו. הרי בפשטות היינו מבינים, כי 'בכל כוחו' היינו, בקול רם. כך גם לגבי עניית 'אמן יהא שמיה רבא'. הרי כתוב במסכת שבת [שם], כל העונה 'אמן יהא שמיה רבא מברך' בכל כחו, קורעין לו גזר דינו [של שבעים שנה]. לא מצאתי מלים אלו בלשון הגמרא, אלא בספר הזוה"ק חלק ג' דף כ' ע"א. העורך]. בעניין זה ישנה מחלוקת בין רש"י לבין התוספות, מה הפירוש 'בכל

החיד"א בספרו נחל קדומים, מביא על כך רמז מן הפסוק **פְּרָאשִׁית פְּרָא אֱלֹהִים** [בראשית א', א']. בראשית ראשי תיבות, ב'קול ר'ס א'ברך ש'ם י"י ת'מיד. הדבר רצוי. אבל אם הוא בירך בשקט, תענה גם אתה בשקט.

אבל לפענ"ד, גם במקרה כזה, אפשר לענות בקול רס. דהיינו, אין חילוק בין מברך יחיד, לבין שליח ציבור. אם הוא מברך בקול נמוך, אפשר להגביה את הקול בעניית אמן.

שאלה מהקהל: אבל אם זהו איסור, הכיצד? תשובת מרן שליט"א: האיסור להגביה את הקול, נאמר רק כאשר הוא מברך בקול הרגיל. אם הוא מברך בקול רגיל, אסור לך להגביה את הקול יותר ממנו. אבל כאשר הוא מברך בקול נמוך, פחות ממה שצריך, על כך לא נאמר האיסור. אינני מגביה את הקול יותר ממה שצריך. אדרבה, העולה תלויה בו, כי הוא הנמיך את הקול.

שאלה מהקהל: לפי הלימוד מן הפסוק 'גדלו לי"י אתי', מה יהיה כאשר ישנו ציבור של 300–400 איש, הרי בודאי שהם מגביהים את קולם, הרבה יותר מן המברך? תשובת מרן שליט"א: נכון, אבל אם כל אחד יענה בקול חלש, יהיה חסר את ההתעוררות.

המשך השאלה מהקהל: כוונתי לשאול, שכולם עונים בקול רגיל, כמו הקול של שליח ציבור, אבל בגלל שהם מצטרפים ביחד, זה הופך להיות קול הרבה יותר גבוה.

תשובת מרן שליט"א: אבל כל אחד, חסר לו את ההתעוררות. החיצוניות מעוררת את הפנימיות. כאשר האדם אומר משהו בקול רס, הוא מתעורר בכך. אבל אם הוא יאמר בקול נמוך, הוא לא יתעורר. נכון שבסך הכל הכללי, קולם יהיה יותר גבוה. אבל האנשים בעצמם, כל אחד לעצמו, אמר זאת בחוסר התעוררות.

כוחו'. והתוס' מביאים, כי במדרש חז"ל הדבר מפורש, שזה בקול רס. ולהלכה אנחנו פוסקים, כי צריך להשתדל בעניית 'אמן יהא שמיה רבא', להגביה את הקול כמה שאפשר, אפילו יותר מקולו של שליח ציבור. אמנם, ישנם פוסקים האומרים לא כך, אבל להלכה ולמעשה נראה, הדבר נוטה כך, כי לגבי 'אמן יהא שמיה רבא', מי שיגביה את קולו, יש לו על מה לסמוך, נראה לע"ד אפילו שהדבר רצוי.

אולם כעת אנחנו מדברים, על כל האמנים האחרים, חוץ מ'אמן יהא שמיה רבא'. אם הש"צ אומר את הברכה בקול נמוך, כיון שהדבר אינו ראוי, הוא אינו עושה כפי שצריך, שהרי היה עליו להגביה את קולו, מותר לשומעים להגביה את הקול בעניית אמן. גם אם הש"צ אינו יכול להגביה את קולו, אבל כיון שהוא אומר זאת בקול נמוך, הדבר מרדים ומחליש. לכן, אפשר לענות בקול, ואפילו הדבר רצוי.

גם בספר נוטרי אמן וחלק שני דף ר"ז בשם הגר"י טשנר] מובא כך, אם האדם מברך לעצמו בקול נמוך, אין להעונה אמן להגביה קולו יותר ממנו לגובה נורמאלי, כי הרי יחיד רשאי לברך בשקט. אבל שליח ציבור, שצריך לברך בקול, יתכן שמותר להגביה קולו יותר מהמברך. הוא קצת מחלק בכך. לפי דבריו, כיון שהרי אין חובה לברך בכל רס. רק כתוב, כי ראוי לברך בקול רס.

שאלה מהקהל: הוא אינו משמיע לאזנו? תשובת מרן שליט"א: בודאי שהוא משמיע לאזנו, אבל קולו נמוך. רצוי שהאדם יברך בקול רס. כך מובא בפוסקים, בשם השל"ה. הם מביאים זאת, בלשון 'ראוי'. הדבר אינו חובה. שליח ציבור, צריך לברך בקול רס. אבל אדם יחיד, כגון המברך 'שהכל נהיה בדברו' ושותה, ראוי שיברך בקול רס.

המשך השאלה מהקהל [מסוף השיעור]: התכוונתי לשאול, שאפילו אם הציבור יקרא בקול שלו, כמו שנאמר 'אתי', אבל כיון שזהו ציבור גדול, של מאתיים או שלש מאות איש, בלאו הכי זה לא יישמע 'אתו', אלא יותר ממנו. כי הם הרבים, והוא היחיד.

תשובת מרן שליט"א: אבל מבינים, כי זה בגלל שהקולות הצטרפו. אבל אם אתם צועקים יותר ממנו, הדבר נראה שאתם רוצים להתגבר עליו.

שאלה מהקהל: אבל בלאו הכי נתגבר עליו? **תשובת מרן שליט"א:** מתגברים עליו, כי זה הכרח המציאות. אבל זה מרצונכם.

שאלה מהקהל: מה זה משנה? הרי זה כבר לא נקרא 'אתי'?

תשובת מרן שליט"א: 'אתי' היינו, בקול שלי. מה שאתם יכולים, לא מה שאינכם יכולים. אין למדין אפשר, מאי אפשר.

האם איסור זה הוא גם לגבי עניית אמן יהא שמיא רבא, וכן ברכו, וכדומה.
לגבי השאלה, האם אפשר להנמיך את הקול, פחות מן המברך?

בפשטות, כך נראה מדברי הפוסקים, כתוב כי 'לא יגביה קולו יותר מן המברך', אבל לא כתובה הלכה ש'לא ינמיך'.

ברם, לפי הראיה מן הפסוק 'גדלו לי"י אתי', משמע לכאורה, להיות שוה אתי. וכך מובא בהגהות הרא"מ הורביץ [הערותיו מובאות בסוף הגמרא, מסכת ברכות שם, דף 63]. לדבריו, לפי הלימוד, זה צריך להיות אותו הדבר. ואם תאמר, למה לא כתובה ההלכה הזאת? שאסור גם להנמיך? התשובה היא, כי 'לא יגביה' אצטריך לן. דהיינו, כיון שהגמרא אמרה, שצריך להגביה את הקול בעניית אמן, הרי ישנו עניין בכך, 'פותחין לו שערי גן עדן', א"כ הייתי אומר, שאפילו אם הש"צ לא אמר בקול גבוה, יהיה מותר להגביה את הקול יותר ממנו. על

כך, צריכים לחדש לך, כי בכל זאת אל תגביה. למרות שישנה בכך מעלה, ויש בזה שכר. אבל לגבי להנמיך, לא צריך לומר זאת. אותו הדבר הוא גם אומר, לגבי ההלכה השנייה, של הקורא והמתרגם.

כך הוא כותב, נראה, שכל שכן דאין להנמיך, כדמוכח קראי ד'יחדיו'. ורק אשמעינן, דאפילו להרים קולו אסור. דהו"א דמותר, משום דכל העונה אמן בכל כוחו וכו' [שבת קי"ח ע"ב]. צ"ל, קי"ט ע"ב. וגם הא דאין המתרגם רשאי להגביה קולו, ה"ה דאפילו להנמיך אסור, כדמוכח קרא 'בקולו של משה'. אלא, דאורחא דמילתא נקט. דדרך המתרגם להגביה קולו, כדי להשמיע לעם.

הוא אומר, כי ה"ה לגבי ההלכה לגבי המתרגם, מדוע אומרים שהמתרגם לא יגביה? התשובה היא, כי בדרך כלל, התורגמן בא בכדי להשמיע לציבור. הרי בזמנם, הלשון הארמית היתה יותר מובנת להם. וכן לגבי מתורגמן לרב. הרי הרמב"ם מביא את ההלכה הזאת, לא רק לגבי קריאת ספר תורה, בהלכות תפילה, אלא גם בהלכות תלמוד תורה, לגבי הרב והמתורגמן, המשמיע את קולו לציבור. א"כ, המתרגם בדרך כלל מגביה את קולו, יותר מאשר הקורא. לכן צריכים לומר לו, אל תגביה. אבל לגבי להנמיך, הדבר פשוט, לפי הלימוד, כי דורשים זאת מן המלה 'אתי'.

אבל, פוסקים רבים אינם מסכימים אתו. כי משמעות דברי הרמב"ם והשו"ע, אשר לגבי המתרגם הביאו את שני הצדדים, גם שלא יגביה הקורא וגם לא המתרגם, משא"כ לגבי עניית אמן, כתוב רק את הצד שלא יגביה.

וחושבני, כי ישנה ראייה יותר מפורשת לכך, מדברי המאירי, אשר מביא את ההלכה הזאת, אבל לפי איך שהוא מסגנן זאת, אפשר לדייק כי ההלכה היא רק שלא להגביה, אבל מותר להנמיך. זהו בתורת לימוד זכות, על 'העולם'. העולם לא מקפיד על כך. דהיינו, הרבה

כך הוא כותב בחידושו על הגמרא, מנין לעונה
אמן שלא יגביה קולו יותר מן המברך, שנאמר
גדלו לי"י אתי. אע"ג דמהא"י קרא משמע נמי
שלא ינמיך קולו מן המברך, מ"מ על כרחין לא
אתא קרא אלא לאפוקי שלא יגביה, דאיכא
טעמא, דמורה שהוא מקטני אמנה, וסובר שלא
די בקולו של מברך. לפי דבריו, נכון שמהפסוק
אפשר להבין, כי 'אתי' היינו, לא להגביה ולא
להנמיך. אבל, 'על כרחין לא אתא קרא אלא
לאפוקי שלא יגביה', כי החשש שלא יגביה,
הוא מפני שזה קטני אמנה, כביכול בשמים לא
שומעים זאת.

לפי דבריו מובן, כי ההלכה הזאת נאמרה רק
לגבי לא יגביה, אבל לא לגבי לא ינמיך. לפי
הטעם החדש שהוא מביא, מובן כי אין טעם
להחמיר שלא ינמיך.

האם מותר להגביה את הקול בעניית אמן אחר ברכת
עצמו.

עלינו להבין נקודה נוספת, לגבי הפסוק ונתהלים
ל"ד, ד' גדלו לי"י אתי, ונרוממה שמו יחדו. הרי
ישנו דיוק, ברישא של פסוק. א"כ לכאורה, מה
הסיפא באה להגיד?

יכול להיות, כי הסיפא באה לחדש לנו, כי אין
המדובר רק לגבי עניית אמן על ברכת מישוהו
אחר, אלא ישנו דבר נוסף, 'ונרוממה שמו
יחדו'. דהיינו, הרי לפעמים האדם עונה אמן,
אחר ברכותיו. כגון, בסוף תפילת שמונה
עשרה. 'בא"י המברך את עמו ישראל בשלום,
אמן'. האם מותר לי להגביה את הקול בעניית
אמן, על הברכה של עצמי? וכן בסיום ברכות
ההפטר, 'ברוך אתה י"י מקדש השבת, אמן'.
זה סוף הברכות, ועונים אמן ביחד. הייתי אומר,
כי אולי בעניין זה, אכן יהיה מותר להגביה, כיון
שאני עונה על ברכת עצמי, זה לא שמישהו
אחר עונה על ברכת. אולי דבר זה, שאני.
כלומר, השאלה היא, האם זהו דין בגברא, או
דין ב'חפצא'. האם בכל עניית אמן אסור לי

אנשים, לפעמים הם עונים אמן בקול נמוך,
פחות מן המברך. לא שמענו על אף אחד, אשר
העיר על הדברים הללו. אבל דבר זה, הוא
בולט ביותר, וצריך היה שיעירו על כך.

המאירי כותב [ברכות שם] כך, השומע את
הברכה מפי המברך, כשעונה אמן אין לו
להגביה קולו יותר מן המברך, שנאמר גדלו
לי"י אתי. "וכן" המתרגם, אין לו להגביה קולו,
יותר מן הקורא. וכן הדין, שלא יגביה הקורא
קולו יותר מן המתרגם. והוא שאמרו, שאם אין
המתרגם יכול להגביה קולו, ימעך הקורא קולו
ויקרא. לגבי המתרגם, הוא מביא את שני
הצדדים. והוא גם מושה, בין שני הדברים. הוא
אומר, 'וכן המתרגם וכו'. דהיינו, הדינים
המובאים בגמרא, הוא קישר אותם, וכתב
בלשון 'וכן'. אבל לגבי עניית אמן, הוא מביא
רק את הדין הראשון, 'אין לו להגביה וכו'. לפי
הדיוק בדבריו, מובן כי יש בכך חילוק.

לכאורה, לפי לשון החסד לאלפים שהבאנו
לעיל, האומר שזה 'מדה כנגד מדה', אפשר
להבין כי זהו אותו הדבר, אל תגביה ואל
תנמיך.

אולם, דברי תורה, עניים במקום אחד, ועשירים
במקום אחר. כי בספרו חודש האביב על מסכת
ברכות, רואים במפורש כי האיסור הוא רק
שלא להגביה. לבעל פלא יועץ, ישנם חידושים
על הגמרא.

שאלה מהקהל: אם חסר וא"ו, זלא יוסיף, וצ"ל
'לא יוסיף', לא צריכה להיות בעיא.

תשובת מרן שליט"א: אתה צודק, אבל מ"מ
עדיין יש מקום להסתפק בכך. כי כאשר כתוב
וא"ו, 'זלא יוסיף', אז בודאי שישנה הוכחה.
אבל בלי זה, אני נשאר עדיין בדעה, שהדבר
אינו ברור, כי יתכן שישנו צד הפוך. האות וא"ו,
בודאי שהיא הפריעה.

להגביה, או שזה דוקא כאשר אני עונה על ברכת מישהו אחר, אבל אם המדובר על ברכת עצמי, אכן יהיה מותר לי להגביה. קא משמע לן, 'ונרוממה שמו יחדיו'. גם כאשר אנחנו 'יחדיו', המברך והציבור עונים אמן ביחד, כיון שהרי זה סוף הברכות, גם דבר זה נכלל בדין שלא להגביה.

מה הדין כאשר חלק מהברכה נאמרה בקול גבוה וחלקה בקול נמוך.

ישנם עוד חקירות, בעניינים הללו. כגון, מה הדין כאשר המברך אמר חלק מן הברכה בקול גבוה, וחלק בקול נמוך? לפי מה נלך? לפעמים ישנם אנשים, הדבר מצוי בפרט בימים הנוראים, שלקראת סוף הברכה, ש"צ מגביה את קולו.

הערה מהקהל: ישנם כאלה העושים זאת בסוף ברכת 'מחיה המתים', לפני הקדושה. תשובת מרן שליט"א: נכון, לקראת סוף הברכה, הם מגביהים את הקול לשם התעוררות.

מסתבר לענ"ד בס"ד, שצריכים ללכת לפי הסוף. כיון שהמחייב בעניית אמן, זהו סוף הברכה. אם שמעת רק את התחלת הברכה, אינך יכול לענות אמן. אם האדם שמע יהודי המברך 'בורא פרי העץ', אבל הוא לא שמע את התחלת הברכה, אלא רק את המלים 'בורא פרי העץ', הוא צריך לענות אמן. אפילו שלא שמעתי את ההתחלה, כי הבנתי שהוא בירך כדין. אבל אם שמעת רק את התחלת הברכה, אינך יכול לענות אמן. המחייב, הוא הסוף. לכן, מסתבר שהולכים אחר הסוף. ספר ברכת אברהם [על מסכת ברכות], מסתפק בעניין זה, וע"ע בספר נוטרי אמן [חלק שני]. ואכמ"ל. ובתשובה הרחבתי גם בזה בס"ד.

מה הדין כאשר הש"צ מתפלל בניגון שאינו נכון, האם צריך לענות בניגון המוטעה שלו, או שצריך לענות בניגון הנכון.

קיבלתי מכתב מאת ידידנו הרב מתתיהו יהודה גוטמן יצ"ו מהעיר בית שמש ת"ו, הוא שמע את השיעור הקודם, ואחרי זה כתב לי כך:

בדין עניית אמן בקול יותר מהמברך, כתוב בספר הזכרון שיח תפילה מהדורא בתרא דף ר', מרבינו שלום מנוישטט, מחבר ספר הלכות מנהגי הגר"ש רבו של מהרי"ל. אמר מהר"ש, מדאמר בפרק שלשה שאכלו, בקולו של משה, מכאן ראיה שבאיזה ניגון שאומר החזן, כך צריך הקהל לענות אחריו אמן, ושאר הדברים שאומרים אחריו. כי זה נמי גמרינן מן 'בקולו של משה', ר"ל באיזה קול שאמר. מידי דהוי אמתרגם לקורא, ואמר שמצא הדין כן בתוספות. ואמר נמי, כשקורא אחד לתורה, צריך לומר את הברכות, כקולו של קורא עכ"ל.

הוא מוסיף, שהמנהג פשוט כן.

אבל כששליח ציבור טועה ואמר בניגון אחר, נסתפקתי איך לענות, בניגון שהוא אומר, או בניגון שצריך להיות?

אתם שומעים שאלה? אם השליח ציבור אומר ניגון שאינו נכון, מה נעשה בעת? האם נענה לפי הניגון שלו, או כפי הניגון הנכון? באותו הספר של מהר"ש, כתוב שצריך לומר את אותו הניגון.

חושבני, כי המדובר שם הוא על מצבים, שישנם שני סוגי ניגונים. ישנו אדם, המעדיף ניגון אחד, והשני מעדיף ניגון אחר. א"כ אינך יכול לענות, אלא בניגון שלו. בלתי אפשרי, שהוא יאמר ניגון אחד, ואתה תאמר ניגון אחר. אבל אם הש"צ טעה, או שאיננו יודע, והוא לא מנגן במנגינה הנכונה, אם אנחנו נענה בניגון שלו שאינו נכון, הרי שאנחנו מקלקלים, כי אדרבה, משרישים בכך את הטעות. הדבר הפוך, ע"י שאתה עונה בניגון הנכון, האנשים ילמדו. אבל אם המדובר למשל, על חילוקים בין בני מחוזות

בספר עין יצחק וחלק שלישי סימן נ"ו הביא כמה ראיות, להוכיח שמבטא הקמץ דומה לפתח.

שמעתם את השאלות הללו? חושבני, כי פעם אחת צריך להשיב על כך. כי אי אפשר לענות בכל פעם, לכל מי שישאל, יבלבל או יתבלבל.

אחת הראיות מרבי אלעזר הקליר, שיש אומרים שהוא היה בתקופת התנאים, שהוא חורז את מלת 'עדנ' ו'מעדנ', עם שם אדנות. אחד זה קמץ, השני פתח. משמע שמבטא דומה. וכן מצאנו הרבה מקומות, שרש"י קורא לקמץ, פתח. משמע שדומה הקמץ לפתח.

בשיעור של הרב מאוזו שליט"א, הביא ראיה שהגמרא בירושלמי אומרת, שצריך לבטא את העי"ן שבמלת 'נשבע' בקרית שמע, כדי שלא יישמע 'נשבה' עם ה"א, לשון שביה. והרי מלת נשבה, כתובה בקמץ תחת הבי"ת, כמו שכתוב, או נְשַׁבֵּר או נְשַׁבֵּה אין רָאָה וּשְׁמוֹת כ"ב, ט"ו. והמלה נשבע, היא בפתח, כמ"ש נְשַׁבֵּעַ יְיָ [דברים י"א, כ"א]. אם כן, גם אם לא תדגיש את האות עי"ן, זה לא יהיה נשבה, מלשון שביה. כי לשון שביה, זה בקמץ.

נכתב בצדו, שמעתי בשיעור של הרב, שצורת הקמץ מראה כמו המבטא התימני, ולא הבנתי איך זה נראה כך בצורה. ואשמח מאד אם הרב יוכל לענות לשאלתי בזמן הקרוב ביותר. תודה רבה. אלחנן אביר, מהעיר אלעד. ה' ישמרהו ויחיהו.

לצערנו, אני שומע את השאלות הללו, פעמים רבות. לכן כדאי שנענה על כך, בכדי שהדברים יהיו מודפסים, ושתהיה תשובה לכל השואלים בצורה מסודרת.

בספר עין יצחק שם, הוא דן לגבי האשכנזים האומרים, כי על הספרדים לומר את שם השם בקמץ תחת האות נו"ן. אינני נכנס כעת לשאלה הזאת. בכל אופן, הוא כותב כך, בענין המבטאות וגם במבטא שם ה', אין לספרדי

שונים, הרי ישנם מחזות שיש להם ניגונים אחרים, אי אפשר שתעשה ניגון אחר ממנו. חייבים להשתוות בניגונים.

שאלה מהקהל: יש אצל התימנים שינויים בניגונים בין המחזות? תשובת מרן שליט"א: בודאי.

שאלה מהקהל: גם בתפילה ביום שבת? תשובת מרן שליט"א: לא דיברתי על כך. אני מדבר, לגבי פיוטים, שההבדל משמעותי.

הערה מהקהל: לבידאנים ולשרעבים, ישנם ניגונים אחרים, גם בתפילה.

תשובת מרן שליט"א: אכן, ישנם ניגונים, שהם מאד שונים. למשל שמעתי שרעבים בעשי"ת אומרים פיוט שופט כל הארץ, בניגון שונה מאד ממה שאצלינו. כמרכן שמעתי מספרות אצל אבלים ל"א במושב ברקת, שהם חבאנים, בנעימה שונה ביותר.

שאלה מהקהל: האם אפשר לשאול על הדרשה בעצמה, מן הפסוק 'גדלו לי"י אתי ונרוממה שמו יחדיו', למה דרשו מכך, שלא יגביה את קולו יותר. אולי 'גדלו לי"י אתי' היינו, שלכל הפחות זה יהיה 'אתי'. אבל יותר, ג"כ אי אפשר. האם אפשר לשאול כך, על הדרשה בעצמה?

תשובת מרן שליט"א: אולי בגלל שהכפילו זאת, ונרוממה שמו יחדיו. אלא צריך, שיהיה שניהם אותו הדבר.

בעניין מבטא הניקוד קמץ, ודחיית הראיות המובאות בספר עין יצחק כי כביכול הקמץ דומה לפתח.

ברצוני לעבור לנושא אחר, אשר נשאלתי עליו. ורבים שואלים את השאלה הזאת. אקרא בפניכם את מכתבו:

ידוע שמסורת תימן היא המסורת הקדומה והנכונה ביותר משאר העדות, וכן לעניין המבטא. ולאחרונה נתקלתי בכמה ראיות, כנגד מבטא הקמץ.

לשנות ולומר שם ה' בחול"ם כמנהג האשכנזים, אלא יש לו להמשיך כמנהג גדולי הדורות הספרדים, לבטאת בקמ"ץ הדומה לניקוד פת"ח. והדקדקנים יודעים להבדיל ביניהם. וההבדל הוא, כי בעת שמבטאים את ניקוד הפת"ח, מרחיבים את הפה, והיינו פת"ח. ובביטוי קמ"ץ, קומצים את הפה, ומבטאים אותו בתנועה כבדה יותר, כביטוי בני העדה הבבלית והפרסית. ובהיות ושמענו שכמה רבנים אשכנזים מורים לתלמידיהם הספרדים לשנות את מבטאם, ובעיקר בהזכרת שם ה', ולומר בניקוד חול"ם כמנהג האשכנזים, על פי מה שכתב בקריינא דאגרתא, זהו הסטייפלר זצ"ל, שכתב כי הספרדים צריכים לומר את שם השם בקמץ. אח"כ הוא מביא, גם את בעל שו"ת שבט הלוי שכתב כך. לפיכך ראיתי לנכון, להבהיר את מקור מנהגינו בביטויים.

ויש להזכיר מדברי כמה ראשונים כפי מנהגינו, שאין אומרים ניקוד קמ"ץ כמו חול"ם, אלא בביטוי הדומה לביטוי ניקוד פת"ח.

א' מפיוטי רבי אלעזר הקלירי, שיש אומרים שהוא ר"א בן רשב"י, שכתב לקרובץ לתשעה באב וכו'. אם הוא אכן תנא, ישנם רבים האומרים שהוא היה אחד מן התנאים, א"כ בודאי שיש לכך משקל גדול. בכל אופן, יש לו קרובץ, דהיינו פיוט, לתשעה באב. ושם הוא כותב כך, אז אמרתי הנה באתי לבית מעדני, בפתח תחת האות נו"ן, אחר כך 'עדני' בפתח, 'אז דיני' בפתח, 'אומרה לאדני' בקמץ. זהו שם השם. א"כ יוצא, שהוא עשה את החרוז, פתח עם קמץ.

מדנקט הכל בחרוזים, על כרחך שהביטוי בשם ה' דומה לפתח, רק שהוא בתנועה כבדה יותר. ומכאן ראיה מחד מן קמאי, למבטא הספרדים. וראיה זו הביאה מהר"י שווארץ בשו"ת דברי יוסף דף קס"ו ע"א. דהיינו, ההבדל ביניהם הוא קטן. אבל אם פתח הוא נ', ושם השם הוא 'נוי', א"כ זה בכלל לא חרוז.

ב' עוד ראיה, ממה שמובא באזהרות לחג שבועות, לרבינו שלמה אבן גבירול, לפני כאלף שנה, שכתב, אנכי אדני, זהו שם אדנות. אקרא את הדברים במבטא ספרדי, בכדי שתהיה ראיתו מובנת. אנכי אדני, קראתיך בסיני, ולא יהיה לך על פני וכו'. ומחרוזים אלה מוכח להדיא, שניקוד שם ה' קרוב לניקוד פתח, ולא כניקוד חולם.

שאלה מהקהל: אבל בסידור כתוב, 'קראתיך בסיני', בקמץ תחת הנו"ן? תשובת מרן שליט"א: בעל עין יצחק, הסתכל במחזור ספרדי, כגון מועדי השם, שנדפס בעיר ליוורנו. אבל אם אתה רוצה, אענה לך כדלקמן. ראשית, למה לא ענית כך מקודם? אה, אולי כי את הפיוט ההוא, אינכם מכירים. בסדר.

אבל למשל, בפיוט 'מי כמוך' לרבי יהודה הלוי, כתוב כך, נמנע מרדכי מסגוד לך שָׁע, נין עמלק אשר מבטן פָּשָׁע, וזה הוסיף על חטאתו רָשָׁע. מה תענה על כך? כאן כבר אין מה לעשות.

وهוא ממשיך וכותב, ג' כן מוכח מהפיוט הקדמון, צור משלו אכלנו ברכו אמוני, פתח. כדבר אדני, בקמץ. ומחרוזים אלה מוכח, שהמבטא קמץ דומה לפתח. שאילו למבטא האשכנזים, אין כאן חרוזים. וביטוי 'אמוני', ע"כ שהוא בניקוד פת"ח, או הקרוב לפת"ח, ולא קרוב לחול"ם, ודו"ק.

כעת הוא מביא פיוט שסידר ריה"ל, שאומרים אותו בשבת זכור, בימי חרפי מקדמוני, בי דיבר רוח אדני, והיום אם גרשוני עוֹנִי וכו'. ושם הניקוד הנכון הוא בפת"ח, ודלא כמו שניקדו בכמה סידורים בקמ"ץ, ואין זה נכון. וכל בית, הוא בחרוזים. ולמבטא האשכנזים, אין זה חרוזים. ועוד שם, טרוף טרוף שאר המוני, מי נתן למשסה יעקב למוני, וישראל לבוזים הלא אדני. וגם מחרוזים אלה משמע, שמבטא ניקוד קמ"ץ, דומה לניקוד פת"ח.

שערי יצחק – השיעור השבועי

את המלה 'ברכה', בפתח. הוא מעצמו אינו יכול לדעת, האם זה 'בְּרָכָה', או בְּרָכָה. נְשָׁמָה, או נְשָׁמָה. [וכבר דיברנו על זה בס"ד בשיעור מוצש"ק ואתחנן ה'תשע"ב ב'שכ"ג, ונדפס בשערי יצחק שם בדף י"ג].

ובספר עוד יוסף חי [פרשת שופטים דף ק"ו], לגבי הפסוק לְמַעַן תִּתְחַיֶּה [דברים ט"ז, כ"ג], הוא רוצה לדרוש זאת כך, 'למען תִּתְחַיֶּה'. אם אתה קורא זאת במבטא תימני, הנך מבין מיד את ההבדל ביניהם. אבל הוא כותב, כי זה בניקוד צירי תחת התי"ו. הוא לא יודע לומר, כי האות תי"ו היא בשוא. הוא כותב שזה בצירי, כיון שהוא לא מבדיל ביניהם. וקמץ או פתח תחת התי"ת. לגבי האות חי"ת, הוא אינו יודע האם זה יהיה קמץ או פתח. הוא מסתפק בכך. הוא לא יכל לדעת זאת.

לפני שנים רבות, ישבתי עם הרה"ג יצחק ברדא שליט"א, אז הוא גר כאן בבני ברק, היום הוא בעיר אשקלון ת"ו, והוא אמר לי, כי אכן המדקדקים שבין הספרדים מבדילים בין קמץ לבין פתח. הוא סיפר על חמיו, הרב הגאון מצליח מאזוז הי"ד, שאפילו ישנה הקלטה של סליחות – אשמורות, 'דעני לעלי ברמה', שומעים אותו איך הוא אומר את המלה 'בְּרָמָה'. אמרתי לו, אם ישנו קצת הבדל, יפה מאד. אבל תגיד לי, 'בצאת ישראל ממצרים', האות רי"ש שבמלה 'ממצרים', היא בפתח או בקמץ? הוא ענה לי, אני אסתכל בסידור, ונראה מה כתוב בו.

למה אני צריך להביא סידור? איך אמרת את ההלל, לפני חודש? בקמץ או בפתח? אלא, שאינך יודע. אם תשאל אדם תימני, בודאי שהוא יגיד לך, שזה בקמץ. אולם אתה, מצד אחד אתה אומר שיש לך הבדל בין קמץ לפתח, אבל מאידך, אתה בעצמך לא יודע מתי. הינך צריך להסתכל בסידור, למרות שזהו פסוק אשר כולם יודעים אותו. מדוע אינך יודע? אלא התשובה, כי ההבדל הוא כ"כ דק, עד שבפועל אינם מקיימים אותו.

בקיצור, ברצונו לומר, כי ישנו הבדל קטן בין קמץ לפתח, אשר המדקדקים יודעים אותו, ושזאת היא האמת, וממילא הדבר מסתדר בתורת חרוז. ובכל אופן, לפי מבטא האשכנזים, וממילא גם לגבי התימנים, אין בכך חרוזים. לכן, זאת הוכחה כנגד זה.

ראשית, לגבי 'המדקדקים' שהוא דיבר עליהם. לדבריו, בני העדה הבבלית והפרסית, יודעים להבדיל ביניהם.

הרב בן איש חי, היה בבלי, או שלא? מאיזו עדה, היה הבן איש חי? הרי הוא היה בבלי. והוא בעצמו כותב בשו"ת רב פעלים וחלק א' או"ח סוף סימן כ"ה] כך, מה ששאלתם, אם יש הפרש בין שב"א וציר"י וסגו"ל, ובין קמץ ופת"ח, הנה בודאי יש הפרש בין כל אחד ואחד, אך בעוה"ר גם דבר זה נתקלקל בדורות האחרונים. ויש מקומות שעושים שינוי, אך חלוקים זה מזה. ועיין למהר"ם די לונזאנו בספר שתי ידות, בפרק שקראו הלכות שב"א ע"ש. והגאון יעב"ץ ז"ל כתב על האשכנזים בזה"ל, ובה משוגתינו אתנו חטאת קבועה, שאין אנחנו מבדילים בין ציר"י לשו"א ע"כ.

ופה עירנו בגדאד, בעוה"ר אין להם ידיעה מכל זה, ואין מלומדים להפריש בין שו"א וציר"י וסגו"ל, ובין פת"ח וקמץ, הן הילדים לומדי המקרא, הן בעלי בתים והמון העם, הן החזנים בקריאת ס"ת. והשי"ת ברחמיו יעזרנו על דבר כבוד שמו, ותחזור עטרה לישנה, והוא יתברך יאיר עינינו באור תורתו אכי"ר. [לגבי הפרסים, עיין לקמן].

הבן איש חי בעצמו, ראיתי בכתב ידו תפילות שהוא מנקד, ורואים שהקמץ והפתח וכו', ממש מעורבב. בגלל שבמבטא שלו, הוא לא יכול להבדיל, בין קמץ לפתח, וכן השאר. אם נותנים לתימני לנקד, לפי המבטא הוא יודע את ההבדל שבין קמץ לבין פתח. ועוד. אבל אצלם, אין הבדל. לדוגמא, הוא יכול לכתוב

מובן שזה רק תירוץ מוכן, אם ישאלו אותם. פתח מילוט, ותו לא.

למעשה, כבר אמרתם מקודם את הנקודה. אתם תפסתם אותה. וזה אכן פשוט. הרי בטעם אתנחא ובסוף פסוק, הפתח נהפך להיות קמץ. למשל, המלה 'סיני' – 'סיני'. וכן 'מצרים' – 'מצרים'. ממילא, כל הקדמונים שחרזו את שם אדנות, גם אם מנקדים זאת בסידורים בפתח, יתכן שהם לצורך החרוז הפכו זאת בקמץ. למשל, הראיה שהוא מביא מר"א הקלירי, 'באתי לבית מעדני', 'עדני', בפתח תחת האות נו"ן, אם תעשה זאת בקמץ, אזי החרוז יסתדר. זה אותו הדבר. ואכן בסידורים שלנו, כפי שאמרתם לגבי האזהרות, נקדו זאת בקמץ. בסידורי הספרדים, זה בפתח. אבל התימנים, ניקדו זאת בקמץ, בכדי שזה יהיה חרוז. אינני יודע, כיצד כתב ר"ש אבן גבירול עצמו. אבל אצלינו כתוב כך, אנכי אדני, קראתיך בסיני. ולא יהיה על פני, לך אלהים אחרים.

אין ספק, שרבי יהודה הלוי, חרוז חרוזים, לפי המבטא שלו. בעל עין יצחק, היה יכול להביא ראיה מן הפיוט השני, 'נמנע מרדכי מסגוד לרשע וכו', שם בודאי הדבר לא היה מסתדר. לא יעזור, לעשות כאן קמץ. אין ספק, דריה"ל קרא את הקמץ כמו פתח, אבל צריכים לדעת, כי הא גופא. הקדמונים כבר העירו על כך, שבעצם זאת טעות. דהיינו, אי אפשר להביא ראיה מרבי שלמה אבן גבירול, או מריה"ל וכל אותם אלה אשר עשו את הקמץ כמו פתח, בעת שכבר בזמנם העירו על כך.

הוא בעצמו מביא בהמשך [בדף ש"מ], שכבר הקדמונים הספרדים, העירו על זאת. כגון, רבי יהודה אבן גנאח. הוא מביא כך, ועיין בהקדמה לספר הרקמה, שחובר בשנת דתת"י, שבו מתאונן רבי יונה אבן גנאח, על זניחת לימוד המסורת והדקדוק בספרד, ומתאר את חוסר ההבחנה בין קמץ לפתח. וכתב, וכבר גרס זה לרובם להקל גם כן במסורת המקרא, וההפרש

בין הקמץ והפתח, ומלעיל ומלרע ע"כ. גם הרשב"ץ כותב בספרו מגן אבות [עמוד נ"ה], דהקמץ מורה על ההגבהה, וזאת התנועה אין אנו מכירים בה, כי הקמץ אנו מביטים בה כמו הפתח, והוא חסרון בהברה. ואולי הראשונים היו מבדילים יותר ממנו ע"ש. ועיין ברד"ק במכלול [דף קל"ז] שכתב שתנועת הפתח היא כתנועת הקמץ, אלא שהיא שפלה ממנה ע"ש. אסדכן בעצם, כבר הקדמונים הספרדים אומרים, כי בארצותיהם לא קראו זאת בצורה הנכונה. אז מה הראיה מכך, שבפיוטיהם הם השוו בין הקמץ לבין הפתח? נכון, כך הדבר היה במציאות.

וכן לגבי הראיה מרש"י, אם אתה אומר שרש"י והרמב"ם קראו את הקמץ כמו פתח, וכנראה שזה נכון, אבל כבר אז העירו, שהדבר אינו נכון. דהיינו, נכון שהשגיאה הזאת, אינה מלפני מאה או מאתיים שנה, אלא מלפני אלף שנה. אתה צריך להביא לי ראיה, ממעמד הר סיני, או מחז"ל, כיצד הם קראו. אבל אינך יכול להביא ראיה מהקדמונים, כאשר כבר בזמנם העירו אחרים על כך. אבל אכן, כבר אז היה שיבוש זה.

הבאתי בס"ד בנפלאות מתורתך ופרשת קרח, עמ' שס"ז, כי האבן עזרא כותב בספר צחות, שאין הספרדים עושים לנכון, בזה שקוראים הקמץ כמו פתח. כי הקמץ, נקמץ בקריאתו, ואינו פתוח כפתח גדול יעו"ש. כבר בזמנם, העירו על השגיאה. א"כ, מה ההוכחה, שהם עשו כך בפיוטיהם? נכון, הם עשו, כפי שהם עשו.

השאלה היא, מדוע הדבר קרה? למה הספרדים, עושים את הקמץ כמו פתח? חושבני, כי הסיבה לכך, פשוטה מאד. נראה לי, כי המבטא הערבי אשם בכך. בארצות שדיברו בשפה הערבית. כי בשפה הערבית, אין קמץ. כגון, בארץ תימן, שדיברו בשפה הערבית, ליהודים היה מבטא אחר, שהיה שונה ממבטא

שאלה מהקהל: מה עם הראיה מדברי הירושלמי?
תשובת מרן שליט"א: תכף נגיע לכך בעז"ה.

בעל עין יצחק, מציין [בעמ' של"ט] את הספר דברי יוסף (שוורץ), שהיה אשכנזי, וכתב כך, בדבר הברת האשכנזים שקוראים קמץ כמו חטף קמץ, ר"ל שנוטה מעט לחולם, והספרדים קוראים הקמץ כמו הפתח, לדעתי נראה ברור שהברת הספרדים היא הנכונה, כי הם לא הלכו כל כך בגולה מדחי אל דחי, כי אם בחרבן בית שני באו משם לספרד עד גלות הארץ במשך יותר מאלף ושלוש מאות שנה, ולא שינו הברתם אשר הביאו עמם, ואשר השתמשו בה אבותינו בירושלם ובבית המקדש ובכל ארץ ישראל. וביותר, הברת אנשי עדות המזרח, בבל וסוריה ומצרים, אשר לא נפסק הישוב מהם בכל הדורות. מה שאין כן האשכנזים, שהלכו בגולה מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר, גולה אחר גולה בארצות פזוריהם, ולכן היתה סיבה שנשתבשה הברתם ולשונם, כי נתערבו בגוים רבים וילמדו מהברתם ולשונם, ושתמשו גם בלשון הקודש כדרך הברת לשון העמים ע"ש. דעתו דכיון שהאשכנזים גלו גולה אחר גולה, אבל הספרדים לא גלו, אלא נשארו במקומם, לכן הם שמרו על המבטא.

אבל בזמנו, הוא עדיין לא ידע על מבטא התימנים. שגם הם לא גלו. ולמעשה צריכים לדעת, ישנם הרבה אשכנזים אשר שינו מקרוב את מבטאם למבטא הספרדים, אבל לצערינו זה לא בדיוק מבטא הספרדים. העברית כיום, זה לא ספרדים ולא אשכנזים. כבר הבאנו בעבר, את דברי בעל שו"ת מנחת יצחק [חלק ג'] סימן ט"ז האומר, כי העברית של-זמננו, לקחה את קלקולי הספרדים והאשכנזים. דהיינו, מה שלא טוב במבטא האשכנזי, ומה שלא טוב במבטא הספרדי, מכך נצטרף, ונהיה המבטא העברי. במבטא הספרדי, ישנם הרבה דברים טובים. למשל, הספרדים הבדילו בין האות טי"ת לאות תי"ו, אבל בשפה העברית לא

הגויים. למשל, היהודים היו אומרים, 'ארור הַמֶּן'. אבל הערבים, כאשר היו מחקים אותם, לא היו אומרים 'הַמֶּן', אלא 'הֶמֶן'.

אבא מארי זצ"ל סיפר, חושבני שכבר אמרתי לכם זאת, שהיה גוי אחד, בעיר שלנו רצאבה, בארץ תימן, אשר בפרשת קורח ישב על יד 'מדרש' של ילדים, דהיינו תלמוד תורה. הוא ישב שם חצי שעה, שעה, אינני יודע כמה זמן, ושמע את המארי מלמד את הפסוק שבפרשת קורח, וַיִּקַּח קָרַח בֶּן יִצְחָר בֶּן קָהָת בֶּן לֵוִי וגו' [במדבר ט"ז, א'], ישב ושמע עד שקלט את הפסוק. אותו גוי, ידע לומר את הפסוק הזה. אאמו"ר סיפר לי, כיצד הוא היה אומר זאת? תשמעו, איך ערבי השומע יהודים, ואומר זאת במבטא שלו. הוא אמר, ויקח קרח. הוא לא יכול לומר, 'קורח', כי אין להם חולם. בן יצחק, בן קהת. המארי אמר, וכן הילדים אחריו, 'בן יצחק', אבל אותו גוי אמר 'בן יצחק', כיון שאינו מסוגל לבטא את הקמץ.

כמובן, או ערבי אמר 'בן' בפתח, ולא 'פֶּן', כיון שאצל התימנים הסגול נקרא כמו פתח, כידוע ואכמ"ל.

הערה מהקהל: זה כמו שמרן שליט"א סיפר בזמנו, על הערבים בתימן, שהיו אומרים 'יִיִּידָתוּ וַיִּשַׁע יא יהוד'.

תשובת מרן שליט"א: נכון. הם לא יכולים להגיד 'ויושע' בחולם, לכן הם אמרו 'וִישַׁע' בפתח.

הערה מהקהל: אין להם חולם?
תשובת מרן שליט"א: לא. אמנם לספרדים יש. אבל אני רק מסביר, מדוע הדבר ירד. בודאי שיש להם קמץ, וקמץ חטף, לפעמים. אבל בודאי שזה שונה. רציתי רק להסביר, מדוע באופן כללי נהיה כך, שישנן הרבה תנועות שהן נמוכות ושפלות. הסיבה היא, כיון שבמבטא הערבי, זה בדר"כ כך. לכן, חלק שמרו, וחלק לא שמרו.

מבדילים, כמו האשכנזים. במבטא האשכנזי, יש הבדל בין קמץ לפתח. ובעברית אין. וכן הלאה. השפה העברית, לקחה את כל הדברים הגרועים.

בכדי שלא להאריך כעת, אדבר בשיעור הבא בל"נ, אם יהיה זמן לכך, על מה שהביא בשם שו"ת דברי יוסף, לגבי הפסוק, וְהָיָה טוֹב מְאֹד [בראשית א', ל"א]. וזה לשונו, והביא ראיה למבטא הספרדים, ממ"ש בב"ר [פרשה ט'], רבי מאיר אומר, והנה טוב מאד, טוב מות. וכן היה דורש ר"ש בן אלעזר, בשם רבי מאיר. ומוכת, שביטוי אות תי"ו, כהברת הספרדים, שדומה קצת לדל"ת. אבל לפי הברת האשכנזים, שהתי"ו דומה לסמ"ך, אין שום מקום לדמות מלת 'מאד' למלת 'מות'. הוא חשב, שזה 'הנהנה טוב מות'. הוא הביא ראיה, למבטא של התי"ו ההוא. [עיי' בשיעור הבא. העורך].

אבל בכדי שלא נפסיד את העיקר, אענה כעת בס"ד על שתי השאלות האחרות, שבמכתב שקיבלתי. הרבה חושבים, כי זאת ראיה.

ראשית, בקשר ל'נשבע' או 'נשבה'. הדבר פשוט מאד. האמת היא, כי זהו פירוש בדברי הירושלמי. דהיינו, בירושלמי בעצמו, לא כתובה הסיבה, ממילא נפלה ההוכחה.

כך לשון הירושלמי [פרק ב' הלכה ד'], אלו צריך דקדוק. על לבבך, על לבבכם, עשב בשדך, ואבדתם, מהרה, הכנף, פתיל, אתכם, מארץ. ר' חנינא בשם ר' אחא, אשר נשבע י"י. רבי שמואל בר חנינא בשם ר' הושעיא, יוצר אור ובורא חושך, דלא יימר יוצר אור ובורא נוגה. ר' חגי' בשם ר' אבא בר זבדא, שם שרו לך, דלא יימר שם הללו לך. ר' לוי ר' אבדיא דחיפה בשם ר' לוי בר סיסני, צריך להתז למען תזכרו. ר' יונה בשם רב חסדא, צריך להתז כי לעולם חסדו. ישנם שני פירושים, לעניין מלת 'נשמע'. יש מפרשים האומרים, כי הירושלמי מתכווין, שצריך לבטא את העי"ן, בכדי שלא יהיה משמע מלשון שביה. הדבר לא כתוב

בירושלמי, אלא זהו פירוש בדברי הירושלמי. ויש ראשונים המפרשים בדברי הירושלמי, שהכוונה היא, בכדי שלא תיבלע האות אל"ף של שם אדנות. לא בגלל המשמעות מלשון שביה, אלא בגלל שלא תיבלע האות אל"ף.

קראתי בפניכם את לשון הירושלמי, ולא כתוב שם טעם לדבר. לא כתוב בירושלמי, שהטעם בכדי שלא יהיה מלשון שביה.

הדבר כתוב בטור, כך הוא מסביר בדברי הירושלמי. הטור כותב, צריך להפסיק בין נשבע לה', כדי להטעים יפה העי"ן, שלא יהא נראה כה"א.

אבל למשל הראב"ד בהשגותיו [הלכות קרית שמע פ"ב הלכה ט'] כותב כך, וכן 'נשבע', צריך להפרידה, כדי שלא תבלע האל"ף בעי"ן. כלומר, שלא יאמר 'נִשְׁבַּעְאֲדִנִי'. אם אתה לא מבטא את האות עי"ן בצורה טובה, אז הדבר נבלע האחד בשני.

ולגבי מה שכתב הרד"ק בספר מכלול [עמ' צ"ז], הזהירו בקרית שמע, שצריך לבאר עי"ן אשר נשבע י"י לאבותיכם, שלא ידמה 'אשר נשבה'. אכן כך מפרש הרד"ק. אבל לפי הראב"ד, הפירוש לא כך.

הדברים דלעיל, מובאים בספר אסיפת חכמים חלק י"א [דף קמ"ד], הוא מאריך שם בעניין זה, ומביא שבעצם ישנה מחלוקת בכך, כיצד לפרש את דברי הירושלמי.

ממילא, כל ההוכחה הזאת, היא רק לפי אלה המפרשים, שהחשש הוא משום שביה. אבל אם החשש משום בליעת האותיות, אין בכך הוכחה.

אבל לאמיתו של דבר, אפילו לפי שיטתם, זאת אינה הוכחה. והסיבה היא, כי נכון שכתוב בתורה 'נִשְׁבַּע או נִשְׁבָּה', אולם גם אם תאמר 'נִשְׁבָּה', זאת גם אותה המשמעות. כלומר, אכן

שערי יצחק – השיעור השבועי

הרי בעצם, מדוע תנועת הקמיצה, נקראת כך? הרי נאמר, וְקָמַץ מִשֵּׁם מְלֵא קִמְצוֹ מִסְלָתָהּ וּמִשְׁמָנָהּ וַיִּקְרָא ב', ב'. כיצד הכהן קומץ? הוא חופן זאת בשלש אצבעות. הדבר נקרא 'קמיצה', על שם האצבע הנקראת קמיצה, זאת הקרובה לזרת. אם כן, הכהן חופן כמה שהוא יכול בשלש האצבעות האמצעיות, ובאגודל ובזרת הוא מוחק, בכדי שלא יבצבץ ויצא. זאת הקמיצה, וזהו דבר הנפוח. 'וקמץ'. א. כך התנועה, וזה פירוש המלה קִמְצוֹ.

לכן, גם מבחינת השם 'קמץ', הדבר מראה על דבר נפוח, דהיינו א. ולא א, שזאת תנועה נמוכה.

גם לגבי הסגול הוא מסביר, שזה כמו אשכול בכרם, זה כמו משולש. וכן לגבי הצירי, הוא נקרא כך, כיון שכך קוראים רבנן לשוקת שבוקעת מן הנהר צירתא. כך גם הצירי, בוקע בין השיניים. והחירק, חורק את השיניים, א. יעוש"ב.

ממילא, גם לפי השמות, וגם לפי הצורה, הדבר מובן.

נראה לי, כי פחות או יותר ענינו בס"ד על כל השאלות במכתב, באופן הכי ברור שאפשר. ואם עדיין אצל מישהו הדבר אינו מושלם, הוא יכול לשאול כעת.

שאלה מהקהל: רבינו בחיי כותב בפרשת וירא, לגבי הפסוק הנה נא אֲדָנִי, שהקמץ קרוב לתנועת הפתח. זה לא כמו פתח. אך ההבדל בין פתח לבין הקמץ התימני והאשכנזי, זהו מרחק גדול.

תשובת מרן שליט"א: יכול להיות, אבל העיקר שזה לא פתח. אין הכי נמי, אולי אפשר לעשות כך. אם היו עושים 'או' כזה, זה היה טוב. אבל במציאות, הם לא עומדים בכך.

בתורה כתובה המלה 'שביה' בקמץ, אבל מי שיאמר 'או נשפר או נשפה', אין בכך שינוי משמעות, כי גם זה משמע מלשון שביה. ואם האדם אמר, 'אשר נשפה יי', במקום 'אשר נשפע', גם לדידן שמבטאים 'נשפה' בקמץ, משמעות 'שביה' היא גם באופן הזה, נשפה בסגול אצלינו זה כמו נשפה בפתח.

א"כ יוצא, שבעצם אין הוכחה מכך. ראשית, כיון שינו פירוש אחר בדברי הירושלמי, שהדבר אינו קשור ל'שביה'. וגם אם כן, הדבר מסתדר לפי המבטא שלנו. צריך להזכיר, כי המלה 'נשפה', כתובה בסגול. ולפי המבטא שלנו, שהסגול כמו פתח, אז זה יוצא 'נשפה'. לכן המלה 'נשפה', משמעותה ג"כ מלשון שביה.

לגבי השאלה, כיצד תנועת הקמץ מורה כפי המבטא שלנו? התשובה לכך, פשוטה מאד. הרי כל ציורי התנועות, גם שמותם וגם אופן ציורם, מורה על הוצאת המבטא בפה. כגון 'פתח', פותחים את הפה, א. לכן עשו זאת, קו אחד. וכן לגבי קמץ, היא עשויה כך, כיון שצורתה דומה לפתיחת הפה, א. [מרן שליט"א מדגים זאת לציבור. העורך]. גם הקיבוץ, זה מלשון קיבוץ השפתיים, א. וכן חירק, זה מלשון חריקת השיניים, א. לגבי הסגול, מבטאו האמיתי הוא, שזה בין צירי לבין פתח, א. כך צורת הוצאות בפה, כמו שלש נקודות.

אבל לאמיתו של דבר, המלה קמץ בעצמה, מורה על הפירוש הזה.

בעל מחברת התיגאן [דף נ"ה], מסביר מדוע הם נקראים בשמות הללו. וז"ל, חולם, כמו שאומרים [ע"ז דף מ"ד ע"א] כל הראוי למלכות חוֹלְמָתוֹ. גירסתו, במקום 'חולמתו' בה"א, 'חולמתו' בחי"ת. כלומר יבוא כתר מלכות מלוא ראשו בשוה, וכמו שנאמר ותחלימני והחייני [ישעיהו ל"ח, ט"ז], כלומר בריא ושלם. קִמְצוֹ, זה קומץ את הפה. וקמץ הכהן.

שאלה מהקהל: מה המקור שלנו, במבטא הקמץ?

תשובת מרן שליט"א: מחברת התיגאן, כפי שהוא מתאר את הקמץ, בדף נ"ד, שהאדם מניף את שליש הלשון למעלה [עין הרחבה בשיעור הבא]. יכול להיות, שכבר בדורות הראשונים ההם, היו שינויים בזה. אולי בגלל כך, היו קצת חילוקים בין הארצות. אבל לעשות את הקמץ כמו פתח ממש, זאת בודאי טעות. אם עושים זאת קצת גבוה, אז זה בסדר. אבל למבטא הקמץ שלנו, יש גם מקור, ממחברת התיגאן.

שאלה מהקהל: שמעתי פרסים זקנים, אלה שעלו לאחרונה מפרס, והם אומרים 'יתפרך', ממש כמו התימנים.

תשובת מרן שליט"א: אכן. זה ידוע גם לשעבר. ותשאל אותם, איך הם עשו את התרועה? הם גם עשו כמונו. עכ"פ דומה מאד. ישנם הרבה דברים כאלה. אבל לצערינו, הדור החדש שלהם לא ממשיך את המסורת.

שאלה מהקהל: יתכן שלפי ההסבר לגבי השפה הערבית, אולי הדבר מובן, כי בפרס השפה היא לא השפה הערבית.

תשובת מרן שליט"א: נכון. יפה מאד. טוב אמרת.

שאלה מהקהל: שמעתי שגם הבוכרים אומרים קמץ כמו שאנחנו.

תשובת מרן שליט"א: אכן. הוא לכל-הפחות דומה.

שאלה מהקהל: לפי הניקוד העליון, אין הבדל בין פתח לסגול, זה אותו הדבר. א"כ מדוע צריך להבדיל ביניהם?

תשובת מרן שליט"א: כי אי אפשר להכחיש את האמת. הרי בפסוק וידבר י"י אל משה, אי אפשר לומר 'אל משה'. וכי זה לשון שלילה? וכן בפסוק [תהלים קי"ט, ל"ו] ואל אל פצע. ברור שלפי המסורת, איננו מבדילים. אבל אי אפשר להכחיש, שישנו הבדל ביניהם. אבל כבר בדורות הראשונים, כיון שהתנועה היא קרובה, לכן זה נשתכח. הניקוד הטברייני, לא המציא ניקוד חדש. זה קרוב האחד אל השני, זה דומה, אבל זה נשתכח בניקוד הבבלי.

שאלה מהקהל: הטברייני הוא הניקוד הראשון?

תשובת מרן שליט"א: מסתבר שהוא יותר מדויק. בכל אופן, אי אפשר לומר 'אל', כמו 'אל', בלשון שלילה. חייב שיהיה קצת הבדל ביניהם. ועוד כמה מלים מוכיחות זאת.

הסברא נותנת, שלא יקומו וימציאו ניקוד סגול, יחדשו ביטוי, שלא היה ולא נתקבל במסורת. רק הפוך, בגלל שהסגול דומה מאד לפתח, לכן יש שעשו אותו כבר אז פתח ממש. דהיינו, בניקוד הבבלי נשתכח ההבדל הדק הזה, ונשמר ונשאר בטברייני.

שאלה מהקהל: לא ברור מה ההבדל למעשה, וכיצד ביטוי הסגול.

תשובת מרן שליט"א: מה שהיה צריך להיות, שהסגול יתבטא כשהפה סגור יותר.

רציתי להוסיף עוד דבר, לגבי הנושא הזה, אבל אני רואה שהזמן קצר. קשה להקיף את כל הנושא, כי אלו מים שאין להם סוף. הרב שילה לוחץ אותי לסיים כבר את השיעור, [כיון שהשעה כבר מאוחרת לאלו הבאים מחוץ לעיר], אבל אם הייתם שומעים זאת, הייתם מתחרטים על כך שלא שמעתם.

שאלה מהקהל: אולי אפשר לשמוע זאת בשיעור הבא?

תשובת מרן שליט"א: אבל אי אפשר, לפרק כל נושא לכמה חלקים. טוב, אולי יתחדש לנו עוד משהו, ונשלים הכל בשיעור הבא בעז"ה.

שאלה מהקהל: האם יש הבדל, בין שורק לבין קבוצה?

תשובת מרן שליט"א: בניקוד העליון, אין שום הבדל ביניהם. אותה צורה ממש. גם בטברייני, יכול להיות שההבדל הוא רק באופן הכתיבה, לגבי המקום. הנקודה בתוך הוא"ו, אבל אם אין וא"ו, עושים שלוש נקודות. הרי לפעמים באותה המלה, פעם זה כך, ופעם זה כך. לכן מסתבר, כי גם אצלם, דהיינו בניקוד הטברייני, לא היה הבדל בביטוי.

המקום ברוך הוא שהבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת, הוא יאיר עינינו במאור תורתו אכי"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך. השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף עניינים וציין מקורות, שיפר ותיקן דברים רבים, אולם מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו. לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א. הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש את הוצאת השיעור לע"נ,
או לרפואה, הצלחה ופרנסה טובה.
פרטים בטלפון: 050-4140741